

„Ich bin ein Europäer“

Een uitweg uit de monetaire crisis?

Oratie uitgesproken door

Prof. Mr. Stefaan Van den Bogaert

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar

op het gebied van het Europees Recht

aan de Universiteit Leiden

op vrijdag 10 september 2010

Waarde Rector Magnificus, Meneer de Decaan,
Beste collega's en studenten,
Lieve familie en vrienden,

Ongeveer twaalf maanden geleden ben ik hier in Leiden neergestreken. In die periode is mij ontelbare malen gevraagd 'hoe dat nu voelde zo, te leven als een Belg in Nederland?', meestal gevolgd door 'en hoe zit dat daar nu precies in België?' Antwoordde ik op de eerste vraag steevast welgemeend 'heel goed, dank u', dan was het tweede antwoord toch net iets minder bondig. Het begon met een 'tja', gevolgd door een diepe zucht, waarna ik steeds weer de laatste capriolen probeerde uit te leggen van de politieke klassen aan weerszijden van de taalgrens. Lange tijd leek het verschil met de politieke impasse in Nederland me wel niet zo groot, maar hier lijkt nu toch een doorbraak in de maak.

Mijn antwoorden op de gestelde vragen mogen dan wel voortdurend variaties op hetzelfde thema zijn geweest, dat neem niet weg dat ik geleidelijk aan anders tegen de dingen ben gaan aankijken. Het is me dan ook het jaartje wel geweest. In de komende 45 minuten wil ik met u terugblikken op de laatste twaalf maanden, die in veel opzichten memorabel zijn geweest, niet alleen voor mij, ook voor de universiteit Leiden, en niet in het minst voor de Europese Unie. Graag werp ik ook een korte blik op de nabije toekomst.

Sinds 2008 gaat zowat de hele wereld gebukt onder de gevolgen van de financiële crisis. En alsof dat nog niet voldoende was, kregen de Europese landen die tot de eurozone behoren er dit voorjaar nog een volwaardige monetaire crisis bovenop. De Europese Unie beleeft ongetwijfeld een van de zwaarste stormen in haar bestaan. Om het met een boutade te zeggen, *het is momenteel erop of eronder voor de euro*. Het zal de komende tijd nog heel wat vernuft en deskundigheid vergen van de politieke stuurder om het schip weer naar veilige wateren te loodsen. De financiële en monetaire crisis overschaduwde momenteel alle andere Europeesrechtelijke thema's. Kortom, een uitgelezen thema om een oratie aan op te hangen.

Waarschijnlijk tegen de min of meer algemene verwachting in, en hopelijk niet tot ontgoocheling van velen, ga ik het dan ook niet hebben over de invloed en de reikwijdte van Europees recht en beleid op bestaande sportregels en sportstructuren. De vraag of Arjen Robben nu al dan niet gekwetst aan het wereldkampioenschap heeft deelgenomen, en of dat

nu betekent dat Bayern München op basis van het Europees mededingingsrecht aanspraak kan maken op schadevergoeding van de KNVB, komt een andere keer wel aan bod.

In deze economisch moeilijke tijd, waarin het europessimisme hoogtij viert en nationalistische neigingen weer de kop opsteken, breek ik graag een lans voor de Euro, Europa en haar Unie, zij het met de nodige mitsen en maren. Ik ben immers een Belg die gestudeerd heeft in Engeland en in Italië, woont en werkt in Nederland en gehuwd is met een lieve Duitse. JFK vergeeft het me wel als ik zijn wereldberoemde citaat enigszins aanpas aan de omstandigheden : *Ich bin ein Europäer*.

1. Een lustrumjaar voor de universiteit Leiden

Maar beginnen we bij het begin. Zoals velen onder u weten, viert onze universiteit dit jaar een lustrum. Zij is maar liefst 435 jaar geleden gesticht. Destijds was de universiteit een geschenk van de Vader des Vaderlands, prins Willem van Oranje, aan de stad Leiden voor het manhaftige verzet tegen de Spaanse overheersers. Klaarblijkelijk werd een overwinning op Spanje toen ook al heel hoog ingeschat.

Als thema voor dit lustrumjaar werd gekozen voor *Ratio en emotie*, twee wezenskenmerken van de mens die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, maar die ook vaak strijden om het onderlinge overwicht en niet altijd gemakkelijk met elkaar te verzoenen zijn. Zoals zal blijken, zijn deze *ying en yang* van het menselijk handelen ook op het Europese toneel regelmatig duidelijk te ontwaren.

2. Een bewogen jaar voor de Europese Unie

Een nieuw verdrag, een nieuwe president, een internationale vernedering én een Griekse tragedie: Nothing's quiet on the European front

Beleeft de universiteit Leiden een feestelijk jaar, dan heeft de Europese Unie onmiskenbaar turbulente laatste maanden achter de rug, die op veel hoofdkwartieren van de 27 nationale regeringen van de Unie voor de nodige hoofdbrekens hebben gezorgd. En die werden heus niet alleen veroorzaakt door de tijdelijke sluiting van het Europese luchtruim na de uitbarsting van Eyjafjallajökull. Een eerste cruciale gebeurtenis vond plaats op 1 december 2009. Die dag

trad het Verdrag van Lissabon in werking. Dat heeft als hoofdbetrachting de werking van de EU aan te passen aan de veranderde realiteit van een Europese Economische Gemeenschap met aanvankelijk zes leden naar een Unie van 27 lidstaten, met daarbovenop nog eens een rist kandidaat lidstaten in de wachtkamer. Het is alom bekend dat de ratificatie van dit verdrag echter een uiterst geaccidenteerd verloop heeft gekend, gaande van een krachtig Frans 'non' en een nog luider weerklinkend Nederlands 'nee' over een Ierse herkansing tot een presidentieel Pools verzet en tussenkomsten van de grondwettelijke hoven in Duitsland en Tsjechië.

Tegen deze achtergrond hoefde het nauwelijks te verbazen dat toen uiteindelijk alle hordes op weg naar de inwerkingtreding van het Verdrag in Lissabon genomen waren, dit niet meteen nog voor veel feestgedruis en luid klaroengeschal heeft gezorgd. Daarvoor heeft de EU de kelk te zeer tot het bittere einde moeten ledigen. De Europese leiders gaven er veeleer de voorkeur aan onmiddellijk over te gaan tot orde van de dag: het kiezen van een nieuwe Europese president en een nieuwe hoge vertegenwoordiger, de twee nieuwe topfuncties waarin het Verdrag van Lissabon voorziet. Ook dat was uiteraard een belangrijk moment in het voorbije jaar. De keuze viel op twee -internationaal gezien- nobele onbekenden die relatief onbeslagen op het ijs kwamen: de voormalige Belgische premier Van Rompuy zit de komende jaren met rustige vastheid de bijeenkomsten van de Europese raad voor, en van de Britse Lady Ashton wordt verwacht dat zij de diplomatieke dienst van de EU in de wereld gaat leiden. Samen met Commissievoorzitter Barroso worden zij de komende jaren de belangrijkste stukken op het institutionele schaakbord van de EU. Veel gejuich was er opnieuw niet te horen.

Eveneens in december 2009 kwamen de belangrijkste gezagsdragers van over heel de wereld bij elkaar in Kopenhagen om met elkaar te onderhandelen over een nieuw klimaatverdrag, dat het Kyoto protocol dient te vervangen. De inzet was hoog, de verwachtingen hooggespannen. Het probleem van de opwarming van de aarde belangt iedereen aan. Maar de olifant heeft een muis gebaard. In het slotakkoord zijn weliswaar een paar nuttige afspraken gemaakt, maar de kerndoelstelling om tegen eind 2010 internationaal bindende afspraken te maken over het klimaat is gesneuveld. De Europese Unie, die zich nochtans graag opwerpt als de grote behoeder van de planeet, slaagde er niet in om te wegen op de onderhandelingen. De Unie werd eens te meer verteerd door interne verdeeldheid en bleef halsstarrig vasthouden aan het idee om de uitstoot van broeikasgassen tegen 2020 met 20% te verminderen, terwijl China en de Verenigde Staten daar niet wilden van weten. Uiteindelijk waren de Europese

bewindvoerders verplicht langs de zijlijn toe te kijken hoe president Obama en de Chinese premier een akkoord sloten met Brazilië, India en Zuid-Afrika.

De EU kreeg nauwelijks de tijd om de ontgoocheling over de gemiste kans in Kopenhagen te verwerken of er diende zich al een nieuwe crisis aan, in de vorm van een authentieke Griekse tragedie dan nog. In het voorjaar van 2010 onthulde de Griekse regering van premier Papandreou dat de voormalige regering Karamanlis - N.B. met de hulp van Goldman Sachs - de laatste jaren stelselmatig misleidende informatie had verstrekt omtrent de financiële positie van het land en de verplichtingen van het Stabiliteit- en Groeipact niet had nageleefd. In werkelijkheid bleek Griekenland te kampen te hebben met een enorm begrotingstekort en een overheidsschuld te torsen die tot aan de Olympus reikt. De goden gaven evenwel niet thuis en zo bracht de Griekse schuldenberg het land op de rand van het bankroet. Aanvankelijk besloten de andere eurolanden de kat uit de boom te kijken. Die afwachtende houding was ook ingegeven door interne onenigheid omtrent de te volgen koers. De Fransen vonden dat de andere Eurolanden zich solidair moesten opstellen t.o.v. de Grieken. Andere landen, waaronder Nederland, wezen op de uitdrukkelijke 'no bail-out' clause in het Verdrag en waren de mening toegedaan dat de Grieken eerst maar zelf hun boontjes moesten doppen. De Duitsers wezen snel op de noodzaak van een tussenkomst van het Internationaal Monetair Fonds.

Pas toen duidelijk werd dat ook andere landen – m.n. Portugal en Spanje - in hetzelfde bedje ziek waren, waardoor de stabiliteit van de Europese eenheidsmunt echt in gevaar dreigde te komen, vond de in tragedies gebruikelijke tussenkomst van de *deus ex machina* plaats en kwamen de eurolanden alsnog over de brug; eerst met een steunpakket aan Griekenland ter waarde van €10 miljard. Toen ook dat niet toereikend bleek om het vertrouwen in de Euro op de financiële markten te herstellen, werd het grof geschut bovengehaald en werd een Europees stabiliseringsmechanisme in het leven geroepen om noodlijdende eurolanden bij te staan. Bovendien is afgesproken dat wanneer dit mechanisme geactiveerd wordt, ook het IMF een bijdrage zal leveren ten belope van minstens de helft van de bijdragen van de eurolanden. Samen zorgt dat voor een reddingspakket van €750 miljard aan beschikbare middelen. Finaal besliste de Europese Centrale Bank ook nog om staatsobligaties te gaan opkopen.

De euforie over dit indrukwekkend ogende hulpfonds was echter van korte duur toen bondskanselier Merkel duidelijk maakte dat dit enkel een paardenmiddel was om de ergste nood te lenigen en niet volstond om de aanval van de markten tegen de euro definitief te stoppen. Daarom eiste Duitsland bijkomende maatregelen ter bescherming van de euro.

Daartoe werd een werkgroep opgericht die geleid wordt door Van Rompuy en belast is met een viervoudige opdracht: de budgettaire discipline van de lidstaten aanscherpen; de kloof verkleinen tussen de economische concurrentiekracht van de landen; een doeltreffend crisismechanisme opzetten; en de coördinatie van het economisch beleid verbeteren. Vooral dat laatste wordt een harde noot om te kraken. De verwachting is desalniettemin dat deze werkgroep in oktober met concrete voorstellen op de proppen zal komen.

Chaos of catharsis?: dat is de vraag

Tot zover deze korte terugblik. Het is momenteel duidelijk niet al rozengeur en maneschijn in Europa. Het Verdrag van Lissabon heeft uiteindelijk toch het daglicht mogen aanschouwen. Maar tien jaar om een verdrag te wijzigen is gewoon van het goede teveel. Zeker als men in overweging neemt dat er niet eens zoveel grote bevoegdheidsoverdrachten plaatsgevonden hebben en er in essentie alleen aan de institutionele structuur van de EU wijzigingen doorgevoerd zijn. De traditionele integratiemethode van verdragswijzigingen die enkel doorgevoerd worden als ze unaniem goedgekeurd worden zit tegen haar houdbaarheidsdatum aan. Het was overigens bijna paradoxaal dat de EU, die voortdurend het verwijt te verduren krijgt niet over democratische legitimiteit te beschikken, haar verwoede pogingen om nu net daaraan in het nieuwe verdrag tegemoet te komen bijna gekelderde zag worden door een teveel aan democratie: de Ieren die de boel bijna in het honderd stuurden, vertegenwoordigen immers niet eens één procent van de totale EU bevolking. De regeringsleiders zullen in het vervolg dus wel tweemaal nadenken vooraleer ze zich nogmaals in een dergelijk hachelijk avontuur storten. De algemene verwachting is dan ook dat Lissabon voor lange tijd de terminus van de Europese integratietrein zal zijn, tenzij er zich onverwachte gebeurtenissen voordoen.

Die omstandigheden hebben echter sneller dan verwacht plaatsgevonden. De huidige eurocrisis heeft de Unie op haar grondvesten doen daveren zoals nooit tevoren. Het ergste scenario – een insolvable Griekenland – lijkt vooralsnog afgewend, maar de crisis zelf is nog niet helemaal overwonnen. De komende maanden dienen de Europese leiders belangrijke knopen door te hakken over de toekomst van de eenheidsmunt, het belang van solidariteit en responsabilisering voor de lidstaten en de betekenis die dit alles met zich meebrengt voor het bredere Europese integratieproces.

Eigenlijk is het helemaal niet verwonderlijk dat de landen uit de eurozone vandaag met deze vragen geconfronteerd worden. Het verhaal van de euro leest als een kroniek van een aangekondigde crisis. Dezelfde vragen drongen zich immers al op bij de conceptie van de EMU in het begin van de jaren '90. Toen beslisten de Europese regeringsleiders wel om een monetaire unie op te richten, maar zagen zij af van verdere economische en politieke integratie. Economen hebben er op gewezen dat de loskoppeling van het monetaire beleid, dat op het niveau van de Unie gevoerd werd, en het economische, dat een nationale aangelegenheid bleef, vroeg of laat tot problemen zou leiden. Uiteindelijk is het nog 10 jaar goed gegaan. Maar dat het nu mis is gegaan, hebben de politici dus zichzelf aan te rekenen. Natuurlijk, indien de Grieken hun budgettaire huishouding netjes op orde hadden weten te houden, dan was er geen vuiltje aan de lucht geweest. Maar dat het boekhouden met de Griekse slag tot een heuse monetaire crisis is kunnen uitgroeien, is te wijten aan een aaneenschakeling van strategisch ongelukkige en foutieve beslissingen die op Europees niveau genomen of nagelaten zijn. Indien van bij aanvang stelselmatig streng was gecontroleerd of alle landen wel degelijk aan alle in het Stabiliteit- en Groeipact gestelde voorwaarden voor toetreding tot de eurozone voldeden, dan had de eurozone er vandaag waarschijnlijk anders uitgezien. Voor Griekenland was er dan in 1999 gewoon geen plaats geweest, en ook Italië had toen wellicht vruchteloos op de toegangsdeur gebonsd. Ook naderhand bleef het systeem van toezicht in gebreke: in Europese kringen was al geruime tijd geweten dat de door Griekenland aangereikte budgettaire gegevens niet klopten, maar desondanks deed men aan struisvogelpolitiek. Dit getuigt natuurlijk van een onvergeeflijke lichtzinnigheid: de kruik gaat maar zolang te water tot ze barst. Het feit dat er ook geen effectieve actie ondernomen werd tegen Frankrijk en Duitsland toen hun begrotingstekort in 2003 de in het Stabiliteit- en Groeipact opgenomen 3% - norm van het bruto binnenlands product overschreed, ontnam het voorziene sanctieregime iedere betekenis. Als politiek signaal naar de andere eurolanden toe kon dat immers tellen: iedereen moet zich aan de strenge regels houden, behalve de grote twee. Die vlieger gaat natuurlijk niet op. De vervolgens in 2005 overeengekomen versoepeling van de regels door meer rekening te houden met de specifieke omstandigheden van een land teneinde de economische groei te bevorderen wordt nu ook door bondskanselier Merkel als een verkeerde beslissing beschouwd. Maar naar alle waarschijnlijkheid is het toch de aanvankelijk terughoudende houding van de andere eurolanden om Griekenland reeds in het voorjaar te hulp te schieten geweest die het vuur aan de lont heeft gestoken op de financiële markten en de eurocrisis ontketend heeft. Op de financiële markten draait het allemaal om vertrouwen, zoals recent

tijdens de bankencrisis nog bleek. Als dat er niet meer is, dan zijn de honden los. Indien de eurolanden door doortastend op te treden onmiddellijk duidelijk hadden gemaakt solidair aan de Griekse zijde te staan, dan was de situatie wellicht niet zo uit de hand gelopen als nu het geval is.

Wat er ook van zij, na de doortocht van de *deus ex machina* op de Europese top begin mei is het Griekse drama aanbeland aan de cruciale volgende act: er dient echter nog uitgemaakt te worden of die uitmondt in *chaos* of in *catharsis*.

De Europese leiders zouden ervoor kunnen kiezen de monetaire constructie die zij in Maastricht in de steigers hebben gezet, nu voldoende economisch en politiek te onderbouwen. Een dergelijke beslissing zou voor catharsis zorgen. Dat betekent een welbewuste en duurzame keuze voor de Euro. Of, om de woorden te gebruiken van Loukas Tsoukalis van de Griekse stichting voor Europees en buitenlands beleid, voor de transitie van de onschuldige kindertijd naar de volwassenheid van de eenheidsmunt. Daarmee zou het vertrouwen in de euro op de financiële markten ongetwijfeld geleidelijk herwonnen kunnen worden. Op termijn zal dit de welvaart ten goede komen. Deze optie draagt verreweg mijn voorkeur weg. *De monetaire en de economische politiek zijn de weerszijden van de eenheidsmunt.* Volgens André Szász, voormalig lid van de directie van de Nederlandsche Bank, ontleent een kunstmatig gecreëerde munt zoals de euro haar legitimiteit en geloofwaardigheid alleen aan verdragsverplichtingen: ‘Wie deze stelselmatig negeert zodra zij gaan knellen, zet de geloofwaardigheid van de munt op het spel.’ Een gezamenlijk economisch bestuur zou naleving van de aangegane verdragsverplichtingen precies kunnen afdwingen.

Een keuze voor deze optie is evenwel niet evident. Om een economische en politieke unie mogelijk te maken, is een bijkomende bevoegdheidsoverdracht naar de EU vereist. En laat een verdere uitholling van hun soevereiniteit nu net datgene zijn waarop veel lidstaten momenteel niet zitten te wachten. Bovendien raken Parijs en Berlijn het vooralsnog niet eens over hoe een dergelijk gecoördineerd economisch bestuur er zou moeten gaan uitzien. Duitsland geeft de voorkeur aan een gecoördineerd economisch bestuur van alle lidstaten van de EU. Prijsstabiliteit staat voorop. De Duitse regering hamert dan ook op een strikte naleving van de verdragsverplichtingen. Volgens Merkel moeten de regels zich richten naar de sterksten, en niet naar de zwaksten. De Unie mag niet verworden tot een zogenaamde transferunie. Frankrijk daarentegen staat een vorm van Europese economische regering binnen de eurozone van 16 landen voor. Volgens de Fransen moeten de sterkste schouders –

Duitsland dus - ook de zwaarste lasten dragen en zich solidair opstellen. De Franse regering sluit ook enige vorm van harmonisatie op fiscaal en sociaal vlak niet uit. De werkgroep Van Rompuy staat voor de uitdaging om deze knoop de komende weken en maanden te ontwarren. Als zij hierin slaagt, dan zal het vervolgens nog wel zaak zijn om te trachten de overeengekomen vernieuwingen juridisch vorm te geven binnen de door het Lissabon verdrag vastgelegde krijtlijnen. Een wijziging van het verdrag en dus een nieuwe ratificatieronde langs alle lidstaten is immers wel het allerlaatste waar men momenteel behoefte aan heeft. Wellicht is hier ook een taak weggelegd voor de Belgen, traditioneel de meesters van het onmogelijke compromis, die momenteel het voorzitterschap van de EU waarnemen en er zich ook graag laten op voorstaan de beste leerling van de EU klas te zijn. Ik zie op het eerste zicht twee opties: beperkt men zich tot het versterken van de economische coördinatie en het toezicht op de begrotingsdiscipline, dan vormt artikel 136 VWEU een nuttige rechtsbasis voor actie van de eurolanden. Is er bereidheid een gezamenlijk economisch bestuur op poten te zetten, dan lijkt een toepassing van het principe van nauwere samenwerking in de artikelen 326-332 VWEU – dat tot nu toe nagenoeg dode letter is gebleven - een elegante juridische oplossing. Desnoods moet men dat dan maar interpreteren als een extreme vorm van coördinatie van nationaal economisch beleid.

De vaststelling dringt zich op dat het eigenlijk toch wel bizar is dat het versterken van het Europees recht en de Europese integratie tegenwoordig vaak een aartsmoeilijke opgave is, positieve actie en soms je reinste juridische spijttechnologie vereist, terwijl het omzeilen of gewoon buiten toepassing laten van het *acquis* zomaar zonder probleem lijkt te kunnen.

De inzet is hoog en mag niet politiek onderschat worden: slaagt men niet in de opzet een vorm van gezamenlijk economisch bestuur op te richten, dan zouden de dagen van de euro wel eens geteld kunnen zijn. Dan ligt de dreiging van de chaos op de loer. In die situatie valt men immers min of meer terug op de huidige status quo, een systeem gebaseerd op niet of moeilijk afdwingbare afspraken tussen de lidstaten om de komende jaren de knip op de portfeuille te houden en wederzijdse beloften een rigoureuze budgettaire discipline aan de dag te leggen. Dat systeem heeft men al eens uitgeprobeerd en het heeft bewezen ontoereikend te zijn. Daarmee kan men de eurozone niet structureel redden. In wezen wordt dan alle hoop gevestigd op een aanzwengelen van de economische groei. Daartoe wil de Commissie zich concentreren op drie prioriteiten: het terugdringen van de werkloosheid, het verbeteren van het concurrentievermogen van de bedrijven en het verder uitdiepen van de interne markt. Dat kan even lukken, maar vroeg of laat doet er zich dan toch wel weer een crisis voor, bij

gebreke aan een coherent economisch en politiek beleid. De verwachting is dat terwijl de boer voort ploegt, de eurozone van de ene crisis naar de andere zal strompelen, totdat een of meerdere welvarende landen het op een gegeven ogenblik toch voor bekeken houden en de stekker er uit trekken: ofwel keren zij dan terug naar hun nationale munt, ofwel wordt er een manier gevonden om andere landen uit de eurozone te bonjournen. Of die laatste mogelijkheid al of niet verdragsrechtelijk voorzien is doet er dan wellicht niet eens meer toe. Hoe dan ook, het uiteenvallen van de monetaire unie zou belangrijke financieel-economische repercussies met zich meebrengen. Het zou ook een ongezien échec betekenen voor het hele integratieproces van Europese Unie, dat er tot nu toe eigenlijk steeds op is vooruitgegaan en waarvan de euro het onbetwiste kroonjuweel is.

Een inschatting van wat er komen gaat

De landen van de eurozone staan dus voor een belangrijke keuze: ofwel kiezen ze voor de vlucht vooruit, voor solidariteit en responsabilisering, voor meer Europa; ofwel keren ze op hun stappen terug, trekken zich terug in eigen land en doen enige afstand van het Europese project. *Het is kop of munt voor de eenheidsmunt.* Ik weet niet wat het uiteindelijk zal worden. Wat ik wel weet, is dat deze monetaire crisis op een wel heel ongelegen moment komt. De meeste landen hebben zich nog maar net diep in de schulden gestoken om de bancaire crisis te overwinnen. En nu dreigt de broeksriem extra te moeten worden aangehaald. Het recept om uit de crisis te komen is in Athene, Madrid of Amsterdam immers hetzelfde. Er bestaat helaas geen toverformule, het Verdrag spreekt duidelijke taal: de begrotingstekorten moeten teruggebracht worden en de overheidsfinanciën gesaneerd. In Groot-Brittannië heeft de regering Cameron een draconisch besparingsplan ontworpen dat het Britse overheidstekort van £149 miljard pond binnen vijf jaar wil terugschroeven tot £20 miljard. Zelfs de Queen wordt niet ontzien. De lidstaten van de EU zullen genoodzaakt zijn hun sociaal model te hervormen. De Europese pensioenstelsels kreunen onder de vergrijzing. Eenieder zal langer en meer moeten werken. In Nederland wil men de pensioengerechtigde leeftijd optrekken tot 67. Sociale uitgaven inzake sociale bescherming, onderwijs en gezondheidszorg maken momenteel 70% van de totale overheidsuitgaven uit in de EU en dreigen zwaar onder druk te komen te staan. De economische groeiprognozes zijn immers niet onverdeeld gunstig en de hoge werkloosheidsgraad lijkt momenteel te stagneren.

In economisch moeilijke omstandigheden komen steevast nationalistische en zelfs populistische tendensen naar voor – waarbij Sarkozy's beleid t.a.v. de Roma momenteel echt

wel de kroon spant. Ieder land probeert in eerste instantie zijn eigen hachje te redden. Dan blijkt solidariteit vaak een nationaal begrip te zijn en primeert het eigen staatsbelang. Daarvoor moet desnoods alles wijken, tot aan het Europees recht en beleid toe. Dat bleek recent nog in de aanpak van de bankencrisis. Zoals de vroegere eerste minister van België Verhofstadt – recent is gebleken dat ook George Bush hem kent - terecht opmerkte, wat bleef er toen nog over van de Europese staatssteunregels? Meer zelfs, was het in de jaren tachtig vooral Margaret Thatcher die ophef maakte over de toepassing van het principe van de ‘juste retour’, dan vindt haar ‘I want my money back’ vandaag – ook in Nederland - veel weerklank. Verder was het was pijnlijk om vast te stellen hoe het thema Europa in de talrijke debatten in de aanloop naar de Nederlandse verkiezingen van afgelopen zomer zwaar onderbelicht werd of zelfs helemaal onaangeroerd bleef, en dat terwijl toch driekwart van de maatregelen die in het Binnenhof in Den Haag genomen worden, opgelegd of op de ene of de andere manier beïnvloed worden vanuit Brussel.

In dit klimaat moet er dus naar een uitweg uit de crisis gezocht worden. De meeste ogen zijn daarvoor – als vanzelfsprekend - gericht op Frankrijk en Duitsland. De Frans-Duitse as blijft het fundament van de Unie. Als de regeringen in Parijs en Berlijn op een lijn komen te zitten over een bepaalde Europese aangelegenheid, dan is de zaak nog steeds zo goed als beklonken. De goede relatie tussen de twee traditionele grootmachten is evenwel niet meer zo evident als in de tijd van Mitterrand en Kohl toen zij een ongeëvenaard politiek succesvol machtsduo vormden. Bovendien is het opmerkelijk dat Duitsland zich de laatste tijd heel wat gematigder en terughoudender opstelt in Europese aangelegenheden. De Duitsers willen duidelijk niet meer altijd en in alle omstandigheden de Europese kar trekken, en al zeker niet wanneer ook zij in eigen land de tering naar de nering moeten zetten. Merkel heeft in de Griekse crisis lang het been stijf gehouden: geen Duits geld voor Griekenland. Zij ging pas overstag en stemde in met het omvattende reddingpakket toen de crisis uit de hand liep en het financiële stelsel in de hele EMU – en dus ook in Duitsland - dreigde te ontworsten. Een niet onbelangrijk signaal voor de EU is dat zij hiervoor intern onmiddellijk de rekening gepresenteerd kreeg: Merkel moest een zware nederlaag incasseren bij de deelstaatverkiezingen in Noordrijn-Westfalen en verloor haar meerderheid in de senaat.

Wat is nu mijn eigen inschatting van wat er gaat gebeuren? Als realistische optimist hoop ik dat de Europese bewindvoerders het gezond verstand laten zegevieren. Als de crises van de voorbije jaren iets geleerd hebben, dan is het wel dat de lidstaten van de Unie onderling sterk

met elkaar verbonden zijn. Met de invoering van de eenheidsmunt zijn de eurolanden monetair en financieel mekaar binnenland geworden. Het heeft enige tijd geduurd, maar uiteindelijk lijkt men dat toch beseft te hebben. Als de Fransen en de Duitsers er finaal mee ingestemd hebben om de Grieken uit de impasse te halen, dan was dat natuurlijk niet louter uit altruïsme, voor Europa *an sich*, maar deels en vooral ook uit welbegrepen eigenbelang. De Duitse en Franse banken hadden voor tientallen miljarden Griekse staatsobligaties in handen. Ik denk dat de sleutel tot de oplossing in Berlijn ligt. Duitsland heeft zich de laatste jaren onbetwistbaar ontpopt tot de dominante kracht in Europa. Zelfs in de achterkamers van het Elysée in Parijs moet dat besef zo langzamerhand – zij het wellicht knarsetandend – doordringen. Duitsland heeft die positie verworven door jarenlang een rigoureuze sociaal-economisch beleid te voeren. De recent door Eurostat gepubliceerde groeicijfers van de economie van de eurozone in het tweede kwartaal van 2010, die op een voorzichtig herstel duiden, zijn nagenoeg volledig op het conto van Duitsland te schrijven. Griekenland, Spanje en Portugal hinken hopeloos achterop. Dat grote verschil in concurrentiekracht blijft een grote risicofactor voor de huidige eurozone. Het is dan ook niet geheel verwonderlijk dat Duitsland niet staat te springen om de zuiderse landen te hulp te springen. De Duitse eis dat de regels zich naar de sterken moeten richten klinkt aannemelijk. Maar de tegenwerping van de armere zuiderse landen houdt ook steek: Duitsland kan zo'n mooie cijfers voorleggen omdat het zo'n grote netto exporteur is naar precies die zuiderse landen. Duitsland heeft duidelijk profijt gehaald uit de exponentiële groei van de handel en de handelsbetrekkingen binnen de eurozone.

Als puntje bij paaltje komt zal Duitsland dus waarschijnlijk toch water bij de wijn moeten doen. Of dat binnen het huidige politieke klimaat haalbaar is, lijkt twijfelachtig. Of er wordt wel een heel erg groot beroep gedaan op het staats-vrouw-schap van bondskanselier Merkel. Ik acht de kans dan ook het grootst dat de eurozone eerst nog een periode zal voortploegen zonder gezamenlijk economisch bestuur. Op korte termijn zie ik enkel het toezicht op de nationale begrotingen en de concurrentiekracht toenemen. In bijkomende sancties – zoals het opschorten van het stemrecht in de Raad - geloof ik niet direct. Dat blijft politiek bijzonder gevoelig liggen. Het Verdrag voorziet trouwens al sanctiemogelijkheden. Dat zou dan betekenen dat de overgang naar een economische en politieke unie nog niet meteen voor morgen is. De tijd lijkt me er nog niet rijp voor. Maar het gaat volgens mij enkel om uitstel, niet om afstel. Daarvoor is er intussen ook al teveel politiek kapitaal geïnvesteerd. Op middellange termijn zie ik wel een gezamenlijk economisch bestuur van de eurolanden tot stand komen. Een deel van de aantrekkelijkheid van de mogelijkheid tot nauwere

samenwerking die ik zonet suggereerde schuilt in het feit dat die samenwerking al kan opgezet worden van zodra 9 eurolanden het zien zitten. De andere landen kunnen later ten allen tijde nog bijschuiven. Een dergelijk scenario acht ik helemaal niet denkbeeldig. Het besef begint immers ook langzaam door te dringen bij de nationale staten dat in een tijd van globalisering, alleen ook maar alleen is, zelfs voor Duitsland. Samen staan de lidstaten van de EU sterker. Of zoals voorzitter Barroso het dinsdag in zijn State of the Union voor het Europees Parlement formuleerde : *We moeten allemaal samen zwemmen, of we zullen alleen verdrinken.*

Een Europese Unie van staten én van burgers

En de gewone man in dit alles? In een Unie van staten én burgers, die de EU pretendeert te zijn, is de steun van de burgers absoluut noodzakelijk voor het blijvend welslagen van de Europese onderneming, het *Unidentified Political Project* dat de Unie is, zoals voormalig Commissievoorzitter Jacques Delors het ooit uitdrukte. De Unie kan het zich vandaag niet meer veroorloven Europese aangelegenheden boven de hoofden van de mensen te blijven bedisselen en moet hen meer betrekken bij het Europese project. De EU mag dus niet langer een ‘ver van mijn bed show’ blijven. De brave volgzzaamheid die de Europese burgers de eerste decennia van het Europese integratieproces kenmerkte, en die Joseph Weiler ooit vergeleek met de manier waarop het Joodse volk zich blindelings aan Mozes overleverde, is ondertussen reeds lang verleden tijd. Vandaag willen de mensen eerst begrijpen. De politieke leiders staan voor de uitdaging de mensen uit te leggen waarom deze of gene aangelegenheid vandaag beter op Europees niveau geregeld kan worden. Als de burger de EU begrijpt, zal hij sneller geneigd zijn om vertrouwen te schenken. De Nederlanders zullen de reddingsoperatie voor de euro slechts goedkeuren als zij begrijpen dat die niet alleen in het belang van de Grieken of van Europa is, maar ook in het belang van Nederland. Immers, *Europa, dat zijn wij allemaal*, Grieken, Nederlanders, Belgen, Italianen of Duitsers.

Het is essentieel dat de Europese leiders aan deze opdracht niet versagen. Tot nu toe kan de EU op dit vlak zeker geen goeie rapportcijfers voorleggen. En men heeft mogelijk ook nu weer een uitgelezen mogelijkheid niet benut om de burgers te enthousiasmeren voor Europa. De zopas verkozen Europese leiders die de komende jaren het voortouw zullen moeten nemen in Europese zaken slagen er vooralsnog niet in bijzonder veel geestdrift op te wekken. Charismatische leiders, een type Barack Obama, die zijn historische verkiezingsoverwinning

in 2008 bouwde op de steun van een gigantische *grassroots movement*, zouden wonderen kunnen doen voor de Unie. *Yes, Europe also can.*

Ik vind dat hier ook een belangrijke rol is weggelegd voor mijzelf en mijn collega's. In de eerste plaats via het onderwijs kunnen wij de studenten van vandaag, die de dienst zullen uitmaken in de maatschappij van morgen, informeren over Europa en hen bewust maken van het belang van de EU en de mogelijkheden die de EU biedt. Ik ben ervan overtuigd dat dit vandaag de dag een van de allerbelangrijkste taken is voor een hoogleraar Europees recht.

Een mooie verpakking alleen is uiteraard niet voldoende, ook de inhoud van het Europese verhaal is van belang. Die inhoud is dringend aan verandering of minstens aanpassing toe. De grote motoren achter de Europese constructie, die decennialang zo'n grote aantrekkingskracht hebben uitgeoefend, hebben een groot deel van hun wervingskracht verloren: waar de generatie van onze ouders en onze grootouders zich nog eendrachtig schaarde achter de gedachte van nooit meer oorlog en geloofde in de rol van Europa als buffer in de Koude Oorlog tussen de bevrijders uit de VS en de rode dreiging van achter het IJzeren Gordijn, moet men daar bij de jeugd van tegenwoordig niet meer mee aankomen. De bachelorstudenten van vandaag zijn geboren na de val van de Muur; de gedachte aan oorlog roept spontaan beelden op van Irak en Afghanistan.

De strijd tegen de opwarming van de aarde, de aanpak van de financiële crises en de plaats van de EU in de nieuwe wereldorde zouden eventueel tot nieuwe steunpilaren voor de Europese constructie kunnen uitgroeien. Zoals ook Timothy Garton Ash aangaf, voorlopig is het wel nog zeer de vraag of deze argumenten even wervend en even sterk zullen zijn als dat voorheen met de oude drijfveren het geval was. Maar misschien moet de ratio het dan maar even van de emotie overnemen...

Zelfs de 'good old' interne markt gaat momenteel gebukt onder integratiemoedigheid en marktmoedigheid. Volgens voormalig Eurocommissaris Monti is de interne markt vandaag minder populair dan ooit. Dat zou kunnen. Maar het moet toch volstaan om een aantal verwezenlijkingen van de interne markt tegen het voetlicht te plaatsen om daar opnieuw verandering in aan te brengen: het is precies dankzij het vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitalen dat we vandaag allemaal Italiaanse pasta, Franse kaas of Belgische chocolade eten; in de zomer vreemde horizons opzoeken in alle windrichtingen van Europa, zonder ons al te veel zorgen te hoeven te maken over nadelige wisselkoersen of ellenlange files ten gevolge van hinderlijke grenscontroles; en zelfs de mogelijkheid hebben te studeren

in het universitaire walhalla van Cambridge, een proefschrift te schrijven – over voetbal! – in Gods lusthof in Firenze en dan uiteindelijk toch de echte professionele wereld binnen te wandelen in een lieflijk stadje aan de Maas. Willen we dat echt allemaal terugschroeven? ‘Op de gemeenschappelijke markt kan een mens niet verliefd worden’, placht Delors te zeggen. Dat mag dan wel zo zijn, maar precies dankzij de gemeenschappelijke markt is deze Belg in Nederland wel een geweldige Duitse jongedame tegen het lijf gelopen, heb ik haar in Oxford - *of all places!* - ten huwelijk gevraagd, zijn we in Maastricht in het huwelijksbootje gestapt en hebben we afgelopen Sinterklaasnacht ons eerste kindje ter wereld zien komen in België. Hoezo, geen emoties?

3. Een onvergetelijk jaar voor mezelf

Invulling van de leerstoel

Ik wil ook graag nog enkele woorden wijden aan de manier waarop ik aan deze leerstoel invulling wil geven. Mijn visie op onderwijs is bekend.

Qua onderzoek zal het vast niet als een verrassing overkomen dat ik een onderzoekslijn aan het uitzetten ben rond de financiële en monetaire crisis en de consequenties voor het integratieproces in de EU. De vragen naar controle en toezicht en eventuele sanctiemogelijkheden komen hierin uitgebreid aan bod, en er is plaats ingeruimd voor, onder meer, de nieuwe strategie omtrent de interne markt en de hele staatssteunproblematiek.

Daarnaast blijft het bloed uiteraard kruipen waar het niet gaan kan. Sport zal altijd mijn favoriete hobby blijven. Als je in je werk met je hobby bezig kan zijn, kan daar weinig tegenop. Binnen enkele weken spreek ik de Raad van Ministers van de EU toe over de impact van het arrest van het Hof van Justitie in de zaak *Bernard* over de betaling van een opleidingsvergoeding voor de transfer van een jonge voetballer. De komende maanden rond ik een project af voor de Europese Commissie over de toepassing van het principe van gelijke behandeling van buitenlandse atleten in nationale competities in individuele sporten. In één vraag samengevat gaat het hierover: vooropgesteld dat hij het zou willen, mag Sven Kramer dan aan het Belgisch kampioenschap all-round schaatsen deelnemen, en kan hij – als hij goed genoeg is - dan ook kampioen van België worden en in een rood shirt aan de wereldkampioenschappen meedoen? Hier zullen ongetwijfeld de nodige publicaties uit voortvloeien. Daarna ga ik een onderzoeksvoorstel uitwerken waar ik al een hele tijd in

gedachten mee rondloop, omtrent doping in de sport, en de problematiek vanuit verschillende invalshoeken benaderen: interdisciplinair – met o.a. mededingingsrecht, strafrecht, bestuursrecht en mensenrechten – rechtsvergelijkend en met het oog op de interactie tussen de verschillende lagen van regelgeving – nationaal, Europees, internationaal.

Wat de uitvoering van het onderzoek betreft, pleit ik voor meer openheid, en dus voor dwarsverbanden tussen verschillende afdelingen van eenzelfde faculteit, voor interdisciplinaire samenwerking en voor interactie over de universitaire grenzen heen. Mijn deur staat altijd open.

Woorden van dank

(...)